

*FEDERAȚIA RUSĂ
ÎN ACTUALUL CONTEXT GEOPOLITIC*

**RUSIA ȘI VECINII EI.
SCHIMBĂRILE CONCEPȚIEI DE POLITICA
EXTERNĂ RUSĂ ÎN ANII 1990-2010***

TATIANA BITKOVA**

Abstract. *Russian foreign policy concept has undergone significant changes over the past twenty years. This was due to both internal political situation and external factors. Russia's foreign policy strategy in the '90s was based on „Kozyrev doctrine“. Its essence was the unequivocal support for all initiatives of Western powers. In the late '90s the Russian leadership began to be more active in order to ensure its own national security. On the international scene, she began to promote the idea of a multi-polar world. This study will show how it affected the relations with the countries from the „close proximity“ and from Eastern Europe.*

Keywords: *„Kozyrev doctrine“, „Primakov doctrine“ — „Putin doctrine“, Realpolitik, global dominance, polarity in international relations, the hierarchy of Russian interests, concern for close proximity, ex-Soviet space convergence, the attitude toward EU, the attitude toward NATO.*

Politica externă a Rusiei la începutul anilor '90 a reflectat pe deplin motivele nobile ale „gândirii noi“ a lui Gorbaciov. Scopul principal și conținutul ei au fost eliberarea de stereotipuri, de comportamentul specific „Războiului Rece“¹. Diplomația noastră a pus în aplicare poziția comună a guvernului liberal, care a vrut să dovedească lumii că noua Rusie nu este „Imperiul Răului“. Această abordare a fost imediat numită „doctrina Kozîrev“, după numele diplomatului care până în 1996 a condus Ministerul de Externe rus.

Primele rezultate ale implementării noii politici externe au fost în mare parte pozitive. Mai întâi de toate, omenirea a fost eliberată de Războiul Rece. În acest context, diplomații noștri au încercat să demonstreze constructivism în afacerile internaționale. Cu toate acestea, susținând acțiunile și atitudinile partenerilor

* Conferință prezentată în 6 aprilie 2011 la Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale în cadrul programului de colaborare derulat între ISPRI și INION RAN.

** Cercetător senior dr., Institutul pentru Informație Științifică în Științele Sociale al Academiei Ruse de Științe (INION RAN); tgbitkova@mail.ru.

¹ Sovremennîe mejdunarodnîe otnoșeniia (Relații internaționale contemporane), Moskva, 1999, p. 584.

occidentali, ei au pierdut uneori din vedere propriile interese. Ca urmare, din centrul politicii mondiale Rusia s-a deplasat în mod constant spre periferie.

De ce s-a întâmplat acest lucru? Motivul nu a fost doar o iluzie romantică a liderilor noștri. La acel moment, țara noastră era în întregime dependentă de ajutorul din vest și de împrumuturi, ca urmare Rusia nu a putut manifesta siguranță de sine în politica externă. În plus, noul guvern democratic a avut nevoie nu numai de sprijin financiar, ci, de asemenea, de sprijin moral din partea Occidentului, din cauza instabilității politice intense în interiorul țării.

Încrederea Occidentului față de Rusia a început să scadă la mijlocul anilor '90. Motivele pentru aceasta sunt diverse. În societatea noastră, nu a crescut numai influența comuniștilor și naționaliștilor. Administrația Elțin nu a putut rezista crizei economice, funcționarii din aparatul de stat au jefuit ajutorul extern, legile nu au funcționat, iar investitorii străini nu au fost sprijiniți. Rusia părea să fie imprevizibilă în toate privințele.

La rândul lor, politicienii ruși au început să înțeleagă că noua configurație geopolitică nu este în avantajul Rusiei. Pierderile din regiunea Asiei au dus la pierderea controlului asupra unor resurse energetice importante, iar de frontierele țării s-a apropiat pericolul reprezentat de „factorul islamic”. De aceea, Rusia nu a putut împiedica consolidarea pozițiilor americane în fostele republici sovietice din Asia Centrală.

La granița de vest, în Europa Centrală și de Est, Rusia și-a pierdut nu numai sfera de influență politică, ci, de asemenea, o piață stabilă de desfacere. „Întoarcerea” în Europa a statelor baltice a închis „poarta” care facilita comunicațiile maritime.

Fostele republici sovietice, în majoritatea lor, nu au arătat nicio propensiune către Moscova. La începutul anilor '90, politicienii ruși au sperat că țările incluse în *Comunitatea Statelor Independente* (CSI) după prăbușirea Uniunii Sovietice, vor fi recunoscătoare pentru libertate. Aceasta, au crezut liderii noștri, le va permite să colaboreze strâns cu Rusia. Cu toate acestea, reuniunile anuale ale șefilor Statelor Independente au avut caracter mai degrabă de informare reciprocă decât de cooperare constructivă. În plus, Rusia nu a putut oferi Comunității Statelor Independente o bază economică solidă, ceea ce, desigur, era de așteptat.

O înfrângere geopolitică serioasă pentru Rusia a fost apariția pe hartă a *Ucrainei* independente, cu politica sa deloc prorusă. Criticii politicii externe a Kremlinului din Rusia au confirmat ulterior faptul că guvernul nu a acordat atenție suficientă spațiului postsovietic.

O critică similară la adresa guvernului a vizat, de asemenea, atitudinea sa față de Europa de Est. În esență, s-a considerat că noii lideri de la Kremlin au decis pur și simplu să se retragă din regiune. Într-adevăr, chiar și în timpul mandatului lui Mihail Gorbaciov, Moscova a refuzat să acorde atenție acestui spațiu deoarece nu a considerat că este necesar să mențină „imperiul exterior”. Se pare că oficialii ruși nu se așteptau ca, simțind libertatea, foștii aliați să dorească imediat să se distanțeze de Moscova.

Testul psihologic cel mai sever pentru Kremlin a fost utilizarea masivă a forței în fosta Iugoslavie. Kremlinul s-a temut de evoluții similare în propria țară

și în „vecinătatea apropiată“. Evenimentele din Cecenia au confirmat această așteptare.

În același timp, pe continentul european, au fost amplificate procesele de integrare: Uniunea Europeană a devenit treptat un nou pol de influență internațională. În paralel, Alianța Nord-Atlantică a stabilit ca obiectiv să-și consolideze poziția prin extinderea sferei sale de influență în Europa de Est. Mai mult decât atât, NATO a început să pretindă a fi principalul garant al securității europene și transatlantice, marginalizând alte organizații și manifestând interes și în spațiul postsovietic.

„Momentul adevărului“ a fost bombardarea Belgradului de avioane ale NATO în 1999. Prim-ministrul rus, Evgheni Primakov, în acel moment aflat în drum spre Washington, în scopul unei vizite oficiale, în semn de protest a întors avionul peste ocean înapoi la Moscova. Rusia nu a putut face nimic mai mult. Acest lucru a însemnat, cu toate acestea, o schimbare definitivă, un nou curs.

Principiile pe care politica externă a Rusiei a început să se bazeze din 1997 au ținut de *Realpolitik*. Introducerea acestor principii a început să fie efectuată de Evgheni Primakov, mai întâi ca ministru de externe, apoi ca prim-ministru. Această poziție a fost numită apoi „doctrina Primakov“.

Ideile sale de bază au fost cuprinse în „Concepția politicii externe a Federației Ruse“, aprobată prin decret prezidențial la data de 28 iunie 2000². Mai târziu, această concepție a devenit cunoscută ca „doctrina Putin“. Semnificația ei poate fi rezumată după cum urmează: *Rusia va continua prin a fi ghidată numai de interesele naționale, chiar și în cazurile în care aceste interese intră în conflict cu poziții și atitudini ale puterilor occidentale, și ea le va apăra cu cea mai mare rigiditate posibilă.*

Această strategie a fost posibilă deoarece economia Rusiei a început să se stabilizeze, ajutată de creșterea prețurilor la petrol și gaze. Vânzarea de resurse energetice a devenit și o modalitate suplimentară de impact asupra partenerilor.

Cu toate acestea, Moscova nu a fost capabilă să concureze cu Washingtonul pentru supremație la nivel mondial. De aceea, la începutul anilor 2000 ea a început să promoveze *ideea de multipolaritate în relațiile internaționale*. Conform acestui concept, relațiile internaționale vor deveni mai favorabile dacă nu sunt determinate de o singură putere, așa cum s-a întâmplat în anii '90, ci de un grup de centre de putere.

În practică, aceasta s-a manifestat prin mai multe tentative de opunere la încercările SUA și NATO de a gestiona afacerile lumii fără alternativă. La Conferința internațională de securitate de la München din 2007, Putin a exprimat poziția Rusiei în termeni atât de duri încât politicienii occidentali au identificat în discursul său semne ale unui nou Război Rece.

Dar Războiul Rece nu a avut loc. *În ultimul deceniu, Rusia își exprimă în mod constant autosuficiența și independența, dar resursele sale de influență sunt destul de limitate.* Dacă la sfârșitul anilor '90 Moscova a fost de fapt eliminată

² Concepția vneșnei politichi Rossiiskoi Federații, 28 iunie 2000 (Concepția politicii externe a Federației Ruse, 28 iunie 2000), <http://www.scrf.gov.ru/documents/25.html>.

din soluția conflictului din Iugoslavia, în anii 2000, chiar dacă a dorit foarte mult, nu a putut împiedica acțiunile SUA și NATO în Irak și Afganistan. În 2011, Rusia s-a abținut cu prudență de la votul privind bombardarea Libiei de către o coaliție a puterilor occidentale.

În aceste circumstanțe, *Rusia este obligată să se intereseze în primul rând de situația din apropierea propriilor granițe, din „vecinătatea apropiată”*. În ierarhia intereselor rusești primul loc a fost ocupat de eforturile de apropiere sau de *convergență* a spațiului din fosta Uniune Sovietică, dar progresul în această privință nu a fost impresionant. O ilustrare vie a acestei stări de lucruri au fost dificultățile în relațiile Rusiei cu liderii din Ucraina și Georgia, atunci când aceștia au declarat orientarea euro-atlantică a țărilor lor. *Rusia este mai puțin preocupată cu privire la intrarea acestor țări în UE, dar ia o atitudine intransigentă față de NATO*.

În ceea ce privește „războiul de cinci zile” dintre Rusia și Georgia din august 2008, Rusia, desigur, a vrut să oprească sporirea forțelor prooccidentale în Caucaz. Aceste evenimente aproape au coincis cu proclamarea independenței provinciei Kosovo și cu încercările SUA de a realiza admiterea în NATO a Georgiei și Ucrainei. Rezultatul acestei campanii militare, după cum este cunoscut, a fost proclamarea oficială a independenței Osetiei de Sud și Abhaziei (care, în perioada sovietică, au fost teritorii ale Republicii Socialiste Georgia, dar de facto nu au vrut să facă parte din Georgia independentă).

Pentru prima dată după mulți ani, Rusia și Statele Unite au avut motive serioase să se considere reciproc adversare. Conform evaluărilor analiștilor occidentali, reacția Moscovei față de acest conflict nu a fost „adekvată”, dar Moscova a trebuit să arate în acțiune „politica sa reală”, și a arătat-o, prin utilizarea forței militare.

Acțiunile Moscovei în fostele republici din *Asia Centrală* sunt mai puțin consecvente. Ea nu are resurse pentru a concura cu americanii în această regiune. În Kârgâzstan, din anul 2001, se află baza aeriană americană de la Manas (care în 2009 a fost redenumită Centrul de Tranzit). Anumiți analiști politici din Asia Centrală consideră că Moscova nu are „o politică comună față de Asia Centrală din anul 1991 și că autoritatea Rusiei este aici în scădere”³.

Proiecte geopolitice rusești

Organizația Tratatului de Securitate Colectivă și Comunitatea Economică Eurasiatică (CEEAA) sunt într-o stare latentă, au dificultăți de dezvoltare. Punerea în aplicare a Uniunii Vamale Rusia – Kazahstan – Belarus este mai avansată, dar și aici există multe probleme. Faptul că Ucraina nu este, cel puțin deocamdată, membru al acestei uniuni conferă o și mai mare doză de incertitudine asupra acestui proiect în alte țări vecine, inclusiv în Moldova. Într-o situație dificilă este proiectul politic al Uniunii Statale dintre Rusia și Belarus. În 2010, din cauza

³ Ianduha V., „Rossiia otcazalasii ot Srednei Azii” (Ianduha V., „Rusia a refuzat Asia Centrală”), <http://www.rosbalt.ru/main/2010/08/11/761448.html>.

complicațiilor semnificative în relațiile dintre Rusia și Belarus, integrarea de fapt s-a oprit.

În ultimul deceniu, *Moscova nu a fost în măsură să rezolve conflictele înghețate de la periferia granițelor sale*. O excepție este „războiul de cinci zile” cu Georgia, dar rezultatele sale nu pot fi considerate soluția finală a conflictului.

În evaluarea motivelor de politică externă rusă din ultimul deceniu, analiștii străini se focalizează asupra dorinței Rusiei de a depăși un complex de inferioritate după prăbușirea Uniunii Sovietice. În această privință, ei atrag atenția asupra componentei *emoționale* în relațiile internaționale ale Rusiei⁴. Dovadă a acestei componente sunt anumite remarci și declarații ale lui Vladimir Putin care depășesc uneori eticheta diplomatică acceptată.

În același timp însă, cursul politicii externe ruse din ultimul deceniu este caracterizat de o relativă constanță. *Până la sfârșitul primului deceniu al secolului al XXI-lea strategia de politică externă a dobândit o imagine completă*. Pe parcursul acestui deceniu nu au avut loc schimbări conceptuale. Acest lucru este evidențiat de analiza textelor ultimelor două ediții din „Conceptia politicii externe a Federației Ruse” (2000 și 2008). Al doilea document a fost aprobat de către președintele Dmitri A. Medvedev la data de 12 iulie 2008⁵. Diferențele dintre ele sunt minime. Cu toate acestea, unele nuanțe pot fi desprinse. Cea mai recentă ediție reflectă mai adecvat noul loc al Rusiei în lumea modernă. Ca atare, Rusia nu este numită o „putere”, ci „unul dintre centrele de influență în lumea modernă”.

Documentul precizează că Rusia împărtășește interesul Chinei și Indiei în stabilirea unei politici externe eficiente și a unei cooperări economice în format trilateral: Rusia – India – China. Astfel, documentul reflectă tendința spre o lume multipolară, deși acum acest concept este mult mai rar menționat în analizele de politică externă din Rusia.

Rusia de azi este dispusă să se întoarcă la Europa de Est, dar este conștientă de faptul că nu este încă așteptată.

După cum este bine cunoscut, principala cerință a statelor baltice față de Rusia este legată de ocupația din 1940. Aceste țări solicită Rusiei să recunoască ocupația ca pe un fapt istoric, cu toate consecințele economice însoțitoare. Pactul Ribbentrop-Molotov (1939) a fost condamnat de Congresul Deputaților Poporului în 1989, în timpul mandatului de Secretar General al Partidului Comunist al lui Mihail Gorbaciov, dar, ca și mai înainte, Rusia, în politica sa curentă, consideră statele baltice ca zonă a intereselor sale geostrategice. Deoarece poarta deschisă prin mare spre Europa de Vest „a fost întotdeauna și rămâne vitală” pentru Rusia⁶.

⁴ Ignatius D., „Russia's Grand Inquisitor”, *The Washington Post*, 2 July 2009, Mode of access: <http://www.inosmi.ru/translation/250359.html>.

⁵ Vezi Concepția vneșnei politichi Rossiiskoi Federații („Conceptia politicii externe a Federației Ruse”, 28 iunie 2000), <http://www.scrf.gov.ru/documents/25.html> (nota 2) și Concepția vneșnei politichi Rossiiskoi Federații („Conceptia politicii externe a Federației Ruse”, 12 iulie 2008), <http://www.kremlin.ru/text/docs/2008/07/204108.shtml>.

⁶ Simonean R., „Rossiia i eio baltiischie sosedi: Balans mifov i vzaimnih obid”, *Rossiia i sovremennii mir* (Simonean R., „Rusia și vecinii săi baltici: Balanța de mituri și plângeri reciproce”, *Rusia și lumea contemporană*, Moskva, 2008, p. 167).

Condamnarea pactului Ribbentrop-Molotov și a consecințelor sale a fost piatra de poticnire a negocierilor ruso-române în lunga pregătire a Tratatului de bază privind relațiile de prietenie și cooperare (Semnarea lui a avut loc pe 3 iulie 2003). Poziția Rusiei în cadrul negocierilor a rămas aceeași — *situația geopolitică în regiune este o consecință a tratatelor politice de după război, nu a Pactului Ribbentrop-Molotov*.

Este greu de imaginat ca Rusia, în mod voluntar, să renunțe la influența sa în regiunea Basarabiei. *Statu quo*-ul politic va fi menținut aici, nu se știe cât timp, în ciuda faptului că astăzi ambele țări — Moldova și România — au făcut mult pentru apropierea lor.

Polonia, cu multe pretenții istorice față de Rusia (în special cu privire la cazul Katyn), de cele mai multe ori s-a opus cu tărie vecinului său din est. Mai recent, când a început pregătirea proiectului ruso-german *Nord Stream*, mass-media poloneze au scris despre „încercuirea gazoasă a Poloniei” și au comparat acest acord chiar cu Pactul Ribbentrop-Molotov, deoarece conducta de gaz trece pe sub Marea Baltică, ocolind Polonia.

Rusia are de ascultat adesea evaluările neplăcute din discursurile liderilor țărilor postcomuniste. Astfel de declarații nu sunt rare. Ele reflectă nu numai resentimentul istoric al țărilor din Europa de Est pentru impunerea regimurilor comuniste în perioada postbelică.

Potrivit analiștilor din Rusia, această situație este, de asemenea, o consecință a politicii SUA care încurajează „retorica antirusă a liderilor din țările Europei de Est”⁷.

Chiar dacă astfel de evaluări ar fi absolut corecte (dar acest lucru este discutabil), ele nu ar trebui să împiedice Rusia să stabilească relații normale cu vecinii din Europa de Est. Din fericire, cooperarea dintre Rusia și aceste țări în ultimul deceniu a devenit mai activă, dar până acum putem vorbi în măsură considerabilă doar despre o cooperare economică.

Țările din Europa de Est în anii 2000 au devenit membre ale UE și NATO. Aceasta este deja o realitate, iar Rusia de astăzi nu poate aduce înapoi ceea ce s-a întâmplat deja. Poziția geostrategică a Europei de Est va atrage întotdeauna atât interesul Vestului cât și al Estului.

Eminentul geograf și geopolitician britanic Halford John Mackinder a ajuns la concluzia că stăpânirea Europei de Est este în cele din urmă cheia pentru a domina lumea. Adevărul istoric este, totuși, că „cei care au preluat controlul asupra Europei de Est au suferit în timp o înfrângere zdrobitoare”⁸. Așa s-a întâmplat cu imperiile german, austro-ungar și rus, precum și cu Germania nazistă și Uniunea Sovietică. Despre acest lucru, sperăm, își vor aminti politicienii, atât cei din Vest, cât și cei din Rusia.

⁷ Mirzoian G., „Perezagruzka ili peregruzca?”, *Vestnic Evropi* (Mirzoian G., „Reluare de la zero sau reîncărcare?”, *Buletinul de Europa*, Ioskva, 2009, p. 25).

⁸ Vișnevskii R., „Vostocinaia Evropa: Troianschii coni mirovoi politichi” (Vișnevskii R., „Europa de Est: Calul troian al geopoliticii mondiale”) <http://rvish.chat.ru/Troja.htm>.

BIBLIOGRAFIE

- Vișnevskii R., „Vostocinaia Evropa: Troianschii coni mirovoi politichi“ (Vișnevskii R., „Europa de Est: Calul troian al geopoliticii mondiale“) <http://rvish.chat.ru/Troja.html>;
- Ignatius D., „Russia’s Grand Inquisitor“, *The Washington Post*, 2 July 2009, Mode of access: <http://www.inosmi.ru/translation/250359.html>;
- Concepția vneșnei politichi Rossiiskoi Federații, 28 iunie 2000 (Concepția politicii externe a Federației Ruse, 28 iunie 2000), <http://www.scrf.gov.ru/documents/25.html>;
- Concepția vneșnei politichi Rossiiskoi Federații („Concepția politicii externe a Federației Ruse“, 12 iulie 2008), <http://www.kremlin.ru/text/docs/2008/07/204108.shtml>;
- Mirzoian G., „Perezagruzca ili peregruzca?“, *Vestnic Evropi* (Mirzoian G., „Reluare de la zero sau reîncărcare?“, *Buletinul de Europa*, Moskva, 2009);
- Simonean R., „Rossiia i eio baltiischie sosedi: Balans mifov i vzaimnih obid“, *Rossiia i sovremennii mir* (Simonean R., „Rusia și vecinii săi baltici: Balanța de mituri și plângeri reciproce“, *Rusia și lumea contemporană*, Moskva, 2008;
- Sovremennii mejdunarodnie otnoșeniia (Relații internaționale contemporane), Moskva, 1999, p. 584;
- Ianduha V., „Rossiia otcazalas ot Srednei Azii“ (Ianduha V., „Rusia a refuzat Asia Centrală“), <http://www.rosbalt.ru/main/2010/08/11/761448.html>.